

Т. З. Гарасимів

Інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, проф.,
заступник директора – декан повної вищої освіти ІНПП,
професор кафедри теорії та філософії права

Т. Ю. Дашо

ЛьвДУВС,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО КОМПЕТЕНТНОГО ПРАЦІВНИКА ОВС У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

© Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю., 2015

У науковому дослідженні визначено основні шляхи формування професійно компетентного працівника органів внутрішніх справ у контексті розвитку громадянського суспільства. Розглянуто проблеми фахової підготовки працівників органів та підрозділів системи МВС України, особливу увагу приділено розробленню нових форм та якісних методів успішної діяльності працівників ОВС.

Ключові слова: працівник, органи внутрішніх справ, громадянське суспільство, професіоналізм, компетентність, професійна підготовка, стратегія.

Т. З. Гарасимів, Т. Ю. Дашо

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО КОМПЕТЕНТНЫХ РАБОТНИКОВ ОВД В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

В научном исследовании определены основные пути формирования профессионально-компетентного работника органов внутренних дел в контексте развития гражданского общества. Рассматриваются проблемы профессиональной подготовки работников органов и подразделений системы МВД Украины, особое внимание уделено разработке новых форм и качественных методов успешной деятельности сотрудников ОВД.

Ключевые слова: работник, органы внутренних дел, гражданское общество, профессионализм, компетентность, профессиональная подготовка, стратегия.

Т. З. Гарасимів, Т. Ю. Дашо

BY CREATING A PROFESSIONAL – COMPETENT POLICE OFFICERS IN THE CONTEXT OF CIVIL SOCIETY

In the scientific study of the main ways of formation of professional and competent police officers in the context of civil society. Problems of professional training of employees and departments of the MIA of Ukraine, special attention is paid to the development of new forms and methods of qualitative success of the police officers.

Key words: worker, law enforcement bodies, civil society, the professionalism, competence, training, strategy.

Постановка проблеми. Сучасні умови життєдіяльності потребують і відповідного перегляду ролі, завдань і місця багатьох державних органів. Насамперед це стосується органів внутрішніх справ як гаранта правопорядку та стабільності в суспільстві. Нормативно-правова основа діяльності цього органу формувалася упродовж усього періоду становлення України як незалежної держави. Зміни, що відбуваються у суспільному житті, внесли багато коректив у діяльність органів внутрішніх справ, насамперед у розширення їх компетенції, удосконалення форм і методів діяльності. Частину цих змін нормативно закріплено, але, враховуючи сучасні темпи розвитку суспільного життя, ще більша їх частина потребує відповідного унормування.

Сьогодні вельми актуальним є вивчення забезпечення конституційних прав та свобод громадянина органами внутрішніх справ, оскільки саме на них покладено функцію захисту та забезпечення реалізації прав та свобод людини, а у випадку порушення цих прав – обов'язок ужити заходів, необхідних для їх відновлення.

Мета дослідження полягає у визначенні шляхів формування професійно компетентного працівника органів внутрішніх справ у контексті розвитку громадянського суспільства.

Стан дослідження. Питання, що стосуються становища людини в державі, її громадянських прав і свобод, міжнародних стандартів прав людини, їхнього історичного розвитку, юридичного забезпечення, діяльності міліції щодо їх захисту розглядаються у працях М. Вітрука, Б. Габрічидзе, В. Євінтова, Р. Калюжного, В. Колісника, Х. Лаутерпахта, С. Лисенкова, Р. Мюллерсона, О. Негодченка, А. Олійника, Л. Розіна, Д. Себайна, С. Сливки, С. Старжинського, Є. Старосцяка, К. Толкачова, Т. Торсона, Ю. Трошкіна, А. Хабібুলіна, О. Шмоткіна та інших.

Місце та роль органів внутрішніх справ в умовах формування громадянського суспільства досліджували: Г. Атаманчук, В. Авер'янов, О. Бандурка, М. Ануфрієв, І. Бачило, Д. Гвішіані, Б. Курашвілі, Б. Лазарєв, А. Майдіков та інші провідні вчені.

Виклад основних положень. Основними факторами підвищення рівня професіоналізму працівників органів внутрішніх справ є професійна правосвідомість, професійні здібності, професійна культура та професійна етика. Комплексний аналіз їх характеристик дав змогу визначити такі ознаки професіоналізму працівників органів внутрішніх справ: 1) професіоналізм – одна з найважливіших сторін професійної культури працівника органів внутрішніх справ, елемент (міра) його компетентності; 2) професіоналізм визначає ділову надійність, здатність успішно та безпомилково здійснювати конкретну правоохоронну діяльність як у звичайних умовах, так і в екстремальних, нестандартних ситуаціях; 3) на особистому рівні професіоналізм зумовлюється певними досягненнями в процесі службово-трудової діяльності, високим рівнем сформованості професійної та духовної культури в усій її досконалості [1, с. 163].

На основі проведеного дослідження вважаємо за необхідне виділити шляхи формування професійно компетентного працівника органів та підрозділів системи МВС України. Це, зокрема: конкурсний відбір як кандидатів для професійної підготовки (навчання), так і кандидатів для заміщення конкретних посад у системі органів внутрішніх справ; періодична атестація працівників органів внутрішніх справ; створення банку кваліфікаційних оцінок претендентів на зайняття вищої посади в органах та у підрозділах системи МВС України; створення системи позитивної мотивації для високопрофесійного та добросовісного проходження державної служби в органах внутрішніх справ; регулярне проведення досліджень щодо оцінки професійного рівня та характеру мотивації працівників органів внутрішніх справ; широке використання зарубіжного досвіду щодо професійної підготовки правоохоронців [10, с. 118].

Отже, професіоналізм у системі МВС – це насамперед здатність працівника органів внутрішніх справ, колективу працівників визначати з урахуванням умов і реальних можливостей найефективніші шляхи та способи реалізації поставлених перед ними правоохоронних завдань у межах нормативно визначених повноважень.

Одне з найважливіших питань, потреба вирішення якого постійно постає перед керівництвом органів і підрозділів внутрішніх справ України, – це добір персоналу. Разом із заходами щодо професійного навчання, забезпечення стимулювання, створення умов розвитку професійного досвіду, добір повинен забезпечити їхнє ефективне функціонування. Добір проводять, оцінюючи

кандидатів і вибираючи з них найпридатніших для виконання конкретної роботи. Рішення під час вибору залежить від тих критеріїв, що є основою оцінки: освіта, рівень професійних навичок, досвід роботи, індивідуально притаманні якості тощо [9, с. 76].

Основний зміст процедури виявлення професійно важливих якостей такий: на основі загальних уявлень про функції та процеси професійної діяльності виділяються гіпотетичні індивідуально-особистісні якості, що розглядаються як чинники ефективності діяльності. Емпірично встановлюється ступінь їхнього зв'язку з ефективністю, а також взаємний зв'язок самих індивідуально-особистісних якостей. Це розглядається як основа для побудови системи якостей, що інтерпретуються як професійно важливі [8, с. 11].

Така стратегія виділення останніх у принципі забезпечує обґрунтованість вимог, які ставлять до працівника органів внутрішніх справ, а тим самим і об'єктивне виділення індивідуально-особистісних якостей професіонала [4]. Зазначимо, однак, що багато процесів у складних видах діяльності важко піддаються операціональному аналізу через їх „одномоментність” або неспостережуваність (наприклад, процеси ухвалення рішення начальником підрозділу або оперативним працівником). Це знижує вірогідність висновків про індивідуально-особистісні якості спеціалістів-правоохоронців.

Але існує інша стратегія виділення професійно важливих якостей, що припускає узагальнення суб'єктивних уявлень їхніх носіїв – професіоналів – про специфіку професії та власні індивідуально-особистісні якості. Зазвичай досвідчених професіоналів-експертів, які успішно проявили себе в конкретній діяльності та яких високо оцінюють колеги, просять перерахувати ті якості, що, на їх думку, забезпечують ефективне виконання службових функцій. Складений у такий спосіб перелік якостей, необхідних успішному фахівцеві, інтерпретується як професійно важливий. Прогноз професійної успішності визначається ступенем збігу діагностованих індивідуально-особистісних особливостей кандидата і виділених під час опису професійно важливих якостей [5].

У науковій літературі широко використовується поняття „професійна придатність”, котра визначається через професійно важливі якості, тобто вони розглядаються як необхідні і достатні ознаки професійної придатності [3, с. 1114]. Виділення та інтерпретація цих якостей, як зазначено вище, обмежується лише встановленням взаємозв'язку індивідуально-особистісних якостей з ефективністю діяльності. Так, вважається, що професійно важливі якості – це необхідні умови для успішного оволодіння професійними знаннями, вміннями і навичками, які визначають успішність навчання у встановлений термін і ефективність професійної діяльності. Однак ці умови необхідні для опису якостей професіонала-правоохоронця, але не є достатніми для прогнозування успішності діяльності.

У цьому випадку розрізнення необхідних і достатніх якостей пов'язано з цільовою функцією опису об'єкта (події). Необхідні якості – це такі особливості останнього, котрі дають змогу охарактеризувати його у всьому різноманітті проявів. Достатні якості – це такі особливості об'єкта (події), що допомагають відрізнити його від інших. Так, наприклад, для встановлення факту вчинення злочину виявляється перелік необхідних його проявів у вигляді наявності потерпілих, свідків, знаряддя злочину тощо; однак відсутність якої-небудь ознаки (наприклад, свідків) ще не свідчить про відсутність злочину як такого. Для його диференціювання (розрізнення двох подібних за об'єктивною стороною дій, наприклад, умисне нанесення тілесних ушкоджень і необхідної оборони) досить однієї або двох ознак [6, с. 147].

Достатня умова – це така ознака об'єкта (події), що дає змогу зробити не тільки прямий, але і зворотний висновок. Тільки в тому випадку, коли деяка умова необхідна і достатня, вона є характерною і виділяє об'єкт (подію) у низці тотожних. Саме виділення необхідних і достатніх ознак об'єкта використовується для його наукового визначення. Співвідношення необхідних і достатніх ознак описується як включення безлічі достатніх ознак у безліч необхідних: достатня ознака завжди необхідна; однак необхідна – не обов'язково достатня [6, с. 153].

Зі сказаного вище можна зробити висновок, що індивідуально-особистісні якості професіоналів-правоохоронців, що зумовлюють ефективність їх діяльності, залишаються лише необхідними. Потрібне виділення особливої групи ознак, котрі достатні для прогнозування успішності майбутньої професійної діяльності; саме їх і варто називати професійно важливими якостями.

Відповідно до визначення професійно важливих якостей як необхідних і достатніх критеріїв для прогнозування успішності діяльності (вирішення завдань професійного відбору) треба змінити

стратегію їхнього виявлення. Розглянуті раніше стратегії (побудова професіограми та опитування експертів) забезпечують виділення необхідних для ефективної діяльності якостей, придатних для опису типових особливостей професіоналів, але не дають можливості прогнозувати її успішність. Потрібно поставити спеціальне завдання щодо оцінки вибраних індивідуально-особистісних якостей, достатніх для прогнозування успішності професійної діяльності. На наш погляд, немає іншого шляху визначення професійно важливих якостей, окрім порівняння індивідуально-особистісних якостей „успішних” і „неуспішних” професіоналів [7, с. 46].

Отже, стратегія виділення професійно важливих якостей правоохоронців в умовах формування громадянського суспільства повинна передбачати два етапи. Перший – виділення та перевірка таких індивідуально-особистісних якостей, які пов’язані з ефективністю діяльності. На цьому етапі доцільно застосовувати стратегії побудови та аналізу професіограми та опитування експертів. Виділені індивідуально-особисті якості (одиночні або в комплексі) залишаються лише необхідними для характеристики професіонала і ще не є професійно важливими якостями. Другий етап полягає у перевірці виділених індивідуально-особистісних якостей на достатність, що необхідно для порівняння „успішних” і „неуспішних” фахівців (або професіоналів і непрофесіоналів) за однією або декількома якостями. Якщо спостерігається значне розходження, то оцінювана якість достатня для прогнозування успішності професійної діяльності, а отже, професійно важлива.

Відтак можемо визначити шляхи формування професійно компетентного працівника органів внутрішніх справ у контексті розвитку громадянського суспільства. По-перше, суттєвий вплив на функціонування органів внутрішніх справ в умовах формування громадянського суспільства в Україні справлятиме стан законодавчої бази, що регламентує усю правоохоронну діяльність. Необхідно враховувати той факт, що правоохоронні органи все частіше будуть змушені реагувати на нові, не відомі досі, виклики сучасного суспільства, а тому повинні бути належно „озброєні” відповідними законодавчими актами [1, с. 167].

По-друге, громадянське суспільство, цей „невидимий велетень”, як звать його в країнах усталеної демократії, не тільки консолідує потреби, інтереси і зусилля різних соціальних верств, але й ретранслює їх на інституції та механізми політико-правової системи. Особливого значення в сучасних умовах набуває дослідження впливу громадянського суспільства на правоохоронну систему, зрушень в якій населення чекає сьогодні чи не найбільше.

Сама постановка питання про необхідність реформування правоохоронної системи, елементом якої виступають органи внутрішніх справ, визначається кризовою ситуацією у сферах протидії злочинності, особливо організованій, корупції, захисту прав і свобод громадян, забезпечення правового порядку, який би ґрунтувався на верховенстві права, та виконання його вимог, передусім державою, її органами та посадовими особами усіх рівнів [2, с. 169].

По-третє, вплив громадянського суспільства на правоохоронну сферу виявляється, насамперед, через соціальні стандарти громадського і правового порядку та різноманітні форми та методи громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів. Відставання правоохоронної діяльності від цих стандартів, яке є очевидним в нинішніх умовах, актуалізує саме концептуальні питання реформування органів внутрішніх справ. Доводиться констатувати, що численні спроби тих чи інших змін у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ не привели до кардинального покращання ситуації саме через те, що здійснювалися вони „на тактичному рівні”, без глибокого зіставлення з потребами і тенденціями суспільного розвитку, орієнтації на виникнення у політико-правовій сфері нашого життя нового гравця – громадянського суспільства.

По-четверте, як випливає із аналізу ситуації, однією з найважливіших проблем правоохоронної реформи має стати гуманізація мислення та правової свідомості працівників органів внутрішніх справ. Труднощі вирішення цієї проблеми, на нашу думку, пов’язані з тим фактом, що професійна діяльність працівників міліції щодо протидії злочинності та правопорушенням схильна до каральних, силових методів, а тому доволі часто приводить до певних деформацій свідомості, відтворення негативістського ставлення до ідеології захисту міліцією прав людини. Причому це не якась особлива вада національної правоохоронної системи: як зазначають сучасні дослідники цієї проблематики за кордоном, ідеологія прав людини не знайома чи не сприймається поліцейськими більшістю країн світу, і не тільки тих, демократичний розвиток яких має незначну історію, але й країн усталеного демократичного розвитку. Разом із тим,

права і свободи людини і громадянина – це та, можливо єдина, ціннісна система, яка здатна примирити людину з її суспільством і з державою, подолати їх взаємне відчуження. Саме тому найдієвішим концептуальним підходом до вирішення проблеми гуманізації правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ є те, що умовно можна назвати „внутрішньою гуманізацією” міліцейської системи, тобто гуманізацією управлінських відносин, гуманізацією ставлення відомчої системи до окремого працівника тощо [7, с. 48].

По-п'яте, одним із факторів, що негативно впливають на діяльність міліції в умовах формування громадянського суспільства, є надмірна її воєнізація, а точніше, мілітаризація. Це також – спадок тоталітарної правоохоронної системи, мілітаризація якої (на протигагу трансформаціям поліції у країнах демократії) була визначною тенденцією протягом усієї історії радянської міліції. Структурно-управлінська будова міліції за системою, яка значною мірою наближена до армійської, суперечить призначенню, змісту та характеру діяльності цієї державної інституції, що має задовольняти соціальні потреби щодо забезпечення та захисту прав людини і правопорядку [1, с. 169].

По-шосте, належне функціонування органів внутрішніх справ в умовах становлення громадянського суспільства потребує кардинальних змін у підходах щодо підготовки кадрів у навчальних закладах системи МВС. Попри зовнішнє посилення уваги до освітянських проблем із боку керівництва міністерства, відомча система освіти перебуває у становищі периферійної, до реальної перебудови якої не доходять руки колеги міністерства вже багато років.

Висновки. На нашу думку, одним із можливих рішень може бути реструктуризація управління підготовкою кадрів у навчальних закладах МВС на основі створення окремого департаменту освіти і науки чи запровадження посади заступника міністра з цих питань. Але це – тільки фрагмент необхідної у майбутньому, об'єктивно назрілої перебудови. Сьогодні треба активно використовувати усі можливі шляхи реформування системи підготовки кадрів для органів внутрішніх справ та здійснювати у цій сфері реальні перетворення, адже роками накопичені тут проблеми негативно впливають на стан правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ загалом. Проте ця проблема видається настільки глобальною та актуальною для майбутнього української міліції (особливо в контексті формування громадянського суспільства), що потребує окремого обговорення та дослідження на засадах сучасних концептуальних підходів.

1. Дашо Т. Ю. *Роль і місце органів внутрішніх справ України в умовах формування громадянського суспільства: монографія* / Т. Ю. Дашо, Т. З. Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с. 2. Гарасимів Т. З. *Роль працівників ОВС у запобіганні девіантній поведінці: особистісно центрований підхід: монографія* / Тарас Зеновійович Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – 392 с. 3. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.* 4. Ясюкова Л. А. *Взаимосвязь индивидуально-психологических характеристик в структуре профессиональных способностей* / Л. А. Ясюкова // *Вопр. психологии.* – 1990. – № 5. – С. 72–81. 5. Бандурка О. М. *Теорія і методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ.: [підруч. для вищ. закладів освіти МВС України]* / О. М. Бандурка, В. О. Соколов; МВС України. *Ун-т внутр. справ.* – Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. – 479 с.: іл. 6. Бандурка О. М. *Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: [підруч. для вищ. закл. освіти МВС України]* / О. М. Бандурка; МВС України. *Нац. ун-т внутр. справ.* – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2001. – 219 с. 7. Дашо Т. Ю. *Реформування системи вищої освіти МВС України* / Т. Ю. Дашо // *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ.* – Серія юридична. – Львів, 2007. – Вип.1. – С. 41–49. 8. Венедиктов В. С. *Професіоналізм працівника на терезах реформування системи МВС України* / В. С. Венедиктов, І. В. Зозуля // *Право і безпека.* – 2003. – Т. 2, №4. – С. 8–17. 9. Венедиктов В. С. *Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців: наук-практ. посіб.* / В. С. Венедиктов, М.І. Іншин; МВС України, *Нац. ун-т внутр. справ.* – Х., 2003. – С. 91. 10. Кравченко Ю. Ф. *Міліція України* / Юрій Федорович Кравченко. – К.: Генеза, 1999. – С. 364. 11. Белоліпецький В. Л. *Професіоналізм и профессиональная культура в системе государственной службы* / В. Л. Белоліпецький // *Политико-административная элита и государственная служба в системе властных отношений.* – Ростов-н/Д, 1996. – Вып. 2. – С. 59–60.